

Фонологічні та лексико-граматичні відмінності в діалектах Японії (на матеріалі діалектів о. Хонсю)

Роботу виконано на кафедрі сходознавства
ЛНУ ім. І. Франка

У статті виділено й досліджено основні особливості діалектів острова Хонсю. Показано спільні та відмінні риси діалектів Східного та Західного Хонсю на основі головних міст кожного з регіонів.

Ключові слова: діалект, діалектизм, літературна мова, район Кансай, район Тохоку, район Канто.

Батюк І. Ю. Фонологические и лексико-грамматические отличия в диалектах Японии (на материале диалектов о. Хонсю). В статье было выделено и исследовано главные особенности диалектов острова Хонсю. Здесь представлено общие и отличные черты диалектов Восточного и Западного Хонсю, где за основу взяты главные города каждого из регионов.

Ключевые слова: диалект, диалектизм, литературный язык, район Кансай, район Канто, район Тохоку.

Batyuk I. Yu. Phonological and Lexical and Grammatical Differences in the Dialects of Japan (Based on the Dialects of the Island of Honshu). The purpose of the given research is to find out and investigate features of the dialects of Honshu island. In this article there were shown common and different features of dialects of the Eastern and Western Honshu through the main towns of each region.

Key words: dialect, literary language, Kansai region, Tohoku region, Kanto region.

Постановка наукової проблеми. Мета дослідження – встановлення діалектних відмінностей східної та західної частин острова Хонсю на синхронному рівні. Тобто, у дослідженні встановлюватимемо найбільш характерні відмінності діалектів, розглядаючи їх на двох мовних рівнях: фонетичному й лексичному і частково на граматичному. Крім того, виділено спільні та відмінні риси діалектів однієї групи і порівняно їх з літературною мовою. Щоби краще проілюструвати мовну картину певного регіону, зацентровано на одному з його діалектів.

В Японії діалекти займають стійку позицію. Японці використовують діалектну систему, щоби розмежовувати “своїх” та “чужих”. Чим більше людину позиціонують як свою, тим більшою є імовірність того, що з нею розмовлятимуть місцевим діалектом. З “чужими” японці спілкуватимуться виключно літературною мовою.

У минулому престижність діалектів була низькою. Їх вживали частково через те, що не знали літературної мови. Ймовірно, низька престижність діалектів була властивою для періоду масового панування літературної мови. Зараз у школах уведено курс місцевого діалекту. Школярів навчають правильно використовувати діалект і розуміти його відмінності від літературної мови. Поширеними є також радіо- та телепередачі про діалекти [1, 31–33]. Підвищення престижності діалектів посприяло широкому їх вивченню тепер. Майже в кожному провінційному університеті створюють кафедри діалектології, активно працює діалектологічне товариство Японії, видано діалектологічний атлас країни, а також видають діалектологічні атласи усіх префектур. Японські діалекти є стійкими, незважаючи навіть на урбанізацію країни.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження

Діалекти східної частини острова Хонсю

Діалект Тохоку (Tōhoku-hōgen). Входять діалекти шести провінцій: Аоморі, Акіта, Івате, Міягі, Ямагата, Фукусіма. Вони мають такі фонетичні риси: фонема *e* вимовляється як *i*, *shi* і *su* звучать однаково, як *ji* і *zu*, *chi* і *chu*. Тому *sushi* (“суші”), *susu* (“сажа”) і *suzu* (“дзвінок”) вимовляють однаково. Глухі приголосні стають дзвінками, наприклад, *tsugue* (*tsukue* – “парта”) і *kada* (*kata* – “плече”). Поєднання звуків *ae* та *ai* зливається в *e*.

У діалекті Тохоку *sa* вживається у значенні суфікса напрямку. Наприклад, *Tōkyō sa iku* (“їхати в Токіо”), *bee* (“мати намір щось зробити”), *Tōkyō sa ikubee* (“давайте поїдемо в Токіо”). Тут ще є така лексика: *beko* (“корова” або “бик”), *shigako* (“лід”).

Діалект Тохоку можна поділити на підгрупи північних діалектів, поширених у таких містах, як Аоморі, Моріока, Акіта і Саката, і південних, що є в містах Сендай, Ямагато, Айдзу-Вакамацу та Фукусіма. Північні діалекти близькі всім японцям, бо вони з’явилися в збірці “Історії Тохо” відомого поета Кендзі Міядзави (народився в м. Ханамакі, преф. Івате).

У південних діалектах *shi*, *su* і *shu* вимовляються однаково, так само, як і фонемі *ji*, *zu* і *ju*; *chi*, *chu* і *ju*. Бракує унормованої акцентуації. Наприклад, героїня серіалу “Осін” (1983), сценарій до якого написала Сугако Хасида, розмовляла комбінованою тохокською акцентуацією префектури Ямагата, бо ще в дитинстві переїхала з Гіндзи у місто Саката.

Сьогодні район Тохоку має родючі рисові поля, сади і високорозвинені міста. Проте, традиційно, він вважався бідною сільськогосподарською місцевістю. Тому в літературі для того, щоб підкреслити слова якогось незаможного землевласника, вживали діалект Тохоку. Діалект Тохоку через його звукову систему ще називають *Zūzū-ben* (“діалект Зузу”). Він побутує і в інших місцевостях Японії, зокрема в районі Ідзумо префектури Шімане, що став відомий завдяки містерії Сейчю Мацумото “Резервуар для піску” (*Suna no utsuwa*) (1961) [7, 64]. Наприклад, в одному фільмі, призначеному для тих, хто вивчає японську мову, розповідається про те, як іноземець Ян приїжджає в засніжену Ніігату і зупиняється в рьокані. Господар рьокану, вітаючи гостя, скидає сніг із даху і розповідає про особливості місцевого клімату, зими і снігу. Звучить діалект Тохоку, зовсім незрозумілий ні Яну, ні будь-якому іншому іноземцю, який би був на місці героя фільму. Господиня “перекладає” сказане чоловіком на стандартну мову. Для авторів цього фільму важливо було показати, що, крім літературної мови, існують діалекти, які значно відрізняються від стандартної мови (*hyōjungo*) і розмовної мови (*kyōtsūgo*). Тут роль діалектних форм як засобу художньої виразності відходить на другий план.

У діалекті Ідзумо *sushi* (“суші”), *susu* (“сажа”) і *shishi* (“лев”) у вимові збігаються із *susu*, як і в південних діалектах Тохоку. Приклади деяких лексем: *dan-san* (“дякую”), *banji-mashite* (“добрий вечір”), *obeta* (“здивований”), *betan-betan* (“дякую”), *tabako-shokkoi* (“відпочиньмо”). Лексика цього діалекту цікава для історії мови. Деякі слова функціонують у ньому ще з VII ст., наприклад, слово *agezu* – “бабка” (комаха). Загалом для лексики Тохоку характерна велика кількість архаїзмів. Тут можна знайти слова айнського походження. З багатьма мовними одиницями може поєднуватися постфікс *ko*.

У мові старшого покоління префектури Аоморі вживані такі слова: *keiyaru* (“друг”), *na* (“ти”), *warashi* (“дитина”), *merashi* (“молода дівчина”), *henaga* (“спина”), *dōsa* (“куди”), *yusa* (“ванна”).

Діалект Канто. Цей діалект покладено в основу сучасної літературної мови (*hyōjungo*). В утворенні діалекту Канто певну роль відіграли західні діалекти і діалекти Тохоку. Мова Токіо (*tōkyōgo*) значною мірою відрізняється від мови інших районів Канто.

Діалект Канто характеризується деякими особливостями наголосу: для східної частини характерним є наголос, який не виконує смислорозрізнавальної функції. У токійському діалекті в двоскладових словах перший склад вимовляють нижче наступного.

Характерні особливості цього діалекту на фонетичному зрізі:

- на початку слів фонема *i* переходить в *ē*, *yu* – в *i*; дифтонги *ai*, *oi* переходять в *ē*;
- нечітко розрізняються *o* та *u*. Наприклад, *asobu* – *asubu* (“розважатися”);
- вимовляють *si* замість *hi* (*sito* замість *hito* (“людина”));
- склад *ku* змінюється на *ke*, *wa* на *a* або *ya*.

На граматичному зрізі відмінності можна спостерігати на матеріалі дієслова. Зокрема, широко використовують синтетичні форми тривалого та завершеного виду: *shiteoita* – *shitoita* (“зробив”), *shiteiru* – *shiterun* – *shiten* (“роблю”).

Специфіка лексичного складу полягає у:

- використанні сленгових слів: *amma* (“дівчина”), *nombei* (“п’яниця”);
- вживанні американізмів і похідних від них слів: *esu-man* – *yes-man* (“підлабузник”), *appu-tsu-deito* – *up-to-date* (“сучасний”);

- використанні слів у значенні, відмінному від літературної норми. Наприклад, *kowai* – “твердий” (про їжу), *taifu* – “тайфун” для токійців асоціюватиметься з сильними дощами, а для жителів більшості районів – із сильними вітрами.

Детальніше зупинимося на діалекті міста Носака, що у префектурі Чіба, за сто кілометрів від Токіо. У цьому діалекті можна знайти багато архаїзмів. Це спричинено поширенням слів із Кіото, яке у стародавній Японії було політичним та економічним центром, причому швидкість цього явища становила приблизно 1 км за рік. Отже, якщо Носака розташована за 500 км від Кіото, це означає, що тут можна знайти слова п'ятсотрічної давності. Після війни при Секігахара 1600 р. Едо (Токіо) взяло на себе роль Кіото, тому поширилися деякі слова ще й цього періоду. Діалектизми міста Носака часто трапляються в літературі Едо (табл. 1).

Таблиця 1

Приклади діалектизмів

Вимова	Значення	Літературний відповідник	Вживання
<i>ora</i>	я	<i>watashi</i>	
<i>nishi</i>	ти	<i>anata</i>	
<i>osoba + rai</i>	дім або сім'я особи		<i>nishi-rai</i> – твій дім, сім'я
<i>oji</i>	молодший брат	<i>otōto</i>	
<i>oba</i>	молодша сестра	<i>imōto</i>	
<i>shoppigu</i>	арештовувати	<i>taiho-suru</i>	<i>Nishi rai no tō-chan shoppigareda dattsuke na.</i> – Я чув, що твого батька арештували.
<i>aonajimi</i>	синяк, гуля	<i>aza</i>	<i>Anda sono tsura no aonajimi wa?</i> – Звідки цей синяк на обличчі?
<i>innē</i>	ні	<i>īe</i>	
<i>kakkurasu</i>	бити, ударити	<i>naguru</i>	<i>Kakkurashite yare.</i> – Вдар його.

Приклади деяких частотних виразів:

Oagan nasaimashi. – Добрий день, як ся маєте.

Oshimai nasaimashi. – Добрий вечір, як ся маєте.

Wagatā. – Я зрозумів.

Ora shin-nē. – Я не маю жодного уявлення.

Waaka matte kuro. – Почекай трохи.

Діалекти західної частини острова Хонсю

Діалект Кансай – найбільш типовий для мешканців префектур Хього, Вакаяма, Нара, Мійо, Сіга, Фукуї, а також передмістя Осаки та Кіото. Він мав особливе значення, оскільки його вважали літературною мовою до перенесення столиці в Едо.

Кансайський діалект включає декілька споріднених діалектів. Кожне велике місто цього району має свій особливий діалект з його тисячолітньою історією. Специфічні діалекти таких міст, як Кіото, Кобе, Нара, Вакаяма. Однак відколи Осака стала домінувати в районі, і відтоді, як її мовці зайняли більшість медіа-ефіру в минулому столітті, для типових японців її діалект асоціюється з суцільним кансайським діалектом. Крім того, діалект Осаки набув широкої популярності серед японських письменників, персонажів коміксів і мультфільмів, бо давав можливість показати певні особливості героїв. Загалом для японців він ще асоціюється з комедією. Дехто вважає, що причиною цього є “Йосімото Когьо” – одна з провідних телевізійних компаній, що продукує комедії. Оскільки вона розташована в Осаці, то на екранах частіше з'являються місцеві жителі. Великою кількістю форм кансайського діалекту відзначаються романи і повісті видатного японського письменника Танідзакі Джюн'їчіро, зокрема роман “Дрібний сніг” (*Sasameyuki*) – один із найвідоміших творів про життя і долі чотирьох сестер із “вищого світу”, які живуть в Осаці. У романі відтворено атмосферу японської сім'ї з її традиціями. Ознайомлюючись із ними, читач переймається відчуттям краси попередньої, минаючої Японії, співпереживаючи з героями роману. Особливу роль у цьому відіграє мова роману, а саме мова героїнь: їхній кансайський діалект створює атмосферу прекрасного, яке є невід'ємною складовою частиною старовинного осакського дому.

Кансайський діалект “звучить” уже з перших сторінок роману. Наприклад, одна із сестер Сатіко розмовляє зі служницею про молодого чоловіка, якого хочуть одружити з іншою сестрою, Юкіко. Наведемо лише декілька її реплік.

Itani-san ga motte kiyahatta hanashi ya nen kedo na (Itani-san ga motte kita hanashi da ne kedo na) “Ось яку історію приніс Ітані-сан”.

Sō ya wa. – Yō shitteru nā, Koi-san (Sou da wa. – Yoku shitteru nā, Koi-san) “Так-так. – А ви, Коі-сан, добре знаєте?” [2, 15].

Велика популярність цього роману Танідзакі Джюн’їчіро є доказом життєздатності діалектів, а саме західних.

Багато слів кансайського діалекту утворено внаслідок скорочення одиниць літературної мови. Наприклад, слово *chau* є скороченням від *chigau* (“відрізнитися”), *omoroī* – від *omoshiroi* (“цікавий”). Змінюються вони за такими ж правилами, що й у літературній мові. Наприклад, ввічливим еквівалентом слова *chau* є *chaimasu*, оскільки *chigau* змінюється в *chigaimasu* [4, 32].

Проте в цьому діалекті є цілком питомі слова. Дієслово *hokasu* відповідає літературному *suteru* (“викидати”), а *teccha – totemo* (“дуже”).

Деякі літературні слова отримують нове значення в кансайському діалекті. Слово *baka*, яке вживається в значенні “дурень”, у більшості регіонів стає “повний дурень” із більш образливою конотацією, ніж *ahō*. Більшість кансайців не зносять, коли їх називають *baka*, але не надто ображаються через *aho*.

Приклади слів кансайського діалекту:

ahō – “дурник”;

baka – “дурень”, гостріше за *ahō*;

doahō – “дурень”, гостріше за *baka*;

akan – слово, що вживається замість літературного *dame* “неможливо”;

ya – зв’язка, еквівалентна до *da*;

nā – кінцева частка, значення якої залежить від розмаїття тонів;

nan ya – “що?”, приблизний еквівалент літературного *nani?*;

nan yanen – “що ти робиш?” або “що ти кажеш?”.

Щодо інших діалектів цього району, то діалект Кобе відомий відмінюванням дієслів із додаванням закінчення *ton*. Наприклад, діалектне *Nani shite iru?* “Що ти робиш?” стандартною мовою *Nani shiton?* Діалект Кіото є м’яким і мелодійним підвидом кансайського діалекту. Там, де в Кобе скажуть *ton*, у Кіото стане *taharu* чи *teharu (Nani shitaharu no?)* (табл. 2).

Таблиця 2

Відмінності між діалектами Осаки та Кіото

Літературна мова	Осакський діалект	Кіотський діалект
<i>gozaimasu</i>	<i>omosu</i>	<i>osu</i>
<i>desu</i>	<i>dasu</i>	<i>dosu</i>
<i>yomanai</i>	<i>yomesen</i>	<i>yomahen</i>
<i>o-yominasaru</i>	<i>o-yominahare</i>	<i>o-yomiyasu</i>
<i>sonna, konna</i>	<i>sonaina, konaina</i>	<i>sonna, konna</i>
<i>dō</i>	<i>tohai</i>	<i>dō</i>

Далі детальніше зупинимося на деяких висловах кіотського діалекту [5].

Oideyasu. – Заходьте./ Ласкаво просимо (продавець до покупця).

Ōkini. – Дякую.

Sumihen. – Вибачте.

Hona sainara. – До побачення.

Akashimahen. – Ні./ Я не можу./ Я не буду.

Niya kapanwā. – Ні./ Мені це не подобається (некатегорично).

Īya daijiohen. – Я не проти./ Без проблем.

Nomma ni omattousan. – Вибачте, що змусила чекати.

Oyakatassan doshita. – Сподіваюся, я не завдав вам багато клопоту (говорять після відвідин когось).

Під час огляду фонетичної системи, граматичної будови й лексики японських діалектів загалом було визначено взаємовідносини між основними діалектними угрупованнями на різних структурних рівнях.

Висновок. У проаналізованих діалектах широко розвинена лексична синонімія, яка слугує засобом вираження найрізноманітніших змістових, стилістичних та емоційних відтінків мовлення. Зокрема, сучасна діалектна лексика характеризується наявністю великої кількості абсолютних синонімічних дуплетів, що виникли внаслідок міждіалектного контактування і впливу літературної мови на діалекти.

Серед діалектних відмінностей у лексиці додаткової уваги заслуговують лексико-семантичні діалектизми, якими є слова, що в різних місцевостях однієї країни звучать однаково, але мають зовсім відмінні значення, як-от *baka* і *ahō*.

Література

1. Алпатов В. М. Япония. Язык и общество / В. М. Алпатов. – М. : [б. и.], 1988. – С. 17–26.
2. Быкова С. А. Диалекты восточной и западной ветвей и их роль в японском обществе / С. А. Быкова // Япония. Язык и культура : альманах. – М. : Глав. ред. восточ. лит., 2002. – С. 7–15.
3. Киеда М. Грамматика японского языка : у 2 т. / М. Киеда. – М. : Изд. иностр. лит., 1958. – Т. 1. – С. 46–53, 474–477.
4. Furusato namari kenkyūkai/hen. Kawaii hōgen techō. – Tōkyō : Kawadeshobō shinsha, 2005.
5. Ichida Hiromi. Try to learn the Kyoto dialect. Kyo Kotoba / Ichida Hiromi // http://www.kyoto-np.co.jp/kp/ojikoji/kotoba/kotoba_e.html
6. Japan. All Illustrated Encyclopedia. – Tokyo, 1993.
7. Kurosaki Yoshiaki. Matsumoto Seichō “Suna no utsuwa” ni okeru zūzū-ben no fushigi / Kurosaki Yoshiaki // Sonoda gakuen joshi daigaku ronbunshū. – 38. – Ōsaka : Sonoda gakuen joshi daigaku toshokan, 2003.
8. Regional dialect in Sosa City. A dialect in the east coast of Tokyo, Japan // <http://www.kashiwakuma.com/nosaka/dialect-e.htm>

Статтю подано до редколегії
21.12.2010 р.